

Tentoonstelling

n.v. **CONGO** s.a.

Beelden van Belgische ondernemingen in Congo

20·10·2007 - 16·02·2008

Vrije toegang

Algemeen Rijksarchief

Ruisbroekstraat 2, 1000 Brussel

Tel : 02 / 513 76 80 | Fax : 02 / 513 76 81 | <http://arch.arch.be> | communicat@arch.be

Van dinsdag tot vrijdag
8:30 - 16:30

Zaterdag
9:00 - 12:00 / 13:00 - 16:00

Gesloten
01·11·07 > 04·11·07
15·11·07 > 18·11·07
22·12·07 > 02·01·08

AVAE
VVBA

Woord vooraf

Deze tentoonstelling wil aan de hand van een aantal documenten aandacht besteden aan Belgische bedrijven die in een recent verleden actief waren in Congo en waarvan de archieven werden overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief (AR). Het is zeker niet de bedoeling de geschiedenis te schrijven van de kolonisatie, noch deze van de belangrijkste bedrijven die in Congo actief waren. Een gebrek aan plaats of het ontbreken van de juiste documenten maakte dat een groot aantal aspecten van de geschiedenis van deze koloniale maatschappijen niet worden behandeld.

Het AR bezit omvangrijke archiefbestanden van koloniale bedrijven. De Vereniging voor de Valorisatie van Bedrijfsarchieven (VVBA), die sinds 1985 samenwerkt met het Rijksarchief, heeft deze bestanden geïnventariseerd. Een kort overzicht van de archieven van Belgisch-Congolese ondernemingen die door de VVBA werden bewerkt:

- 1988: in het kader van de bewerking van het archief van Tractebel recupereert de VVBA het archief van één van de drie door Leopold II in 1906 opgerichte bedrijven, de *Compagnie du Chemin de Fer du Bas-Congo au Katanga* (BCK)
- 1989: de VVBA ziet toe op de overdracht van het archief van *Union Minière* (één van de drie andere bedrijven) aan het AR.
- 1992: archivariissen van de VVBA vinden in de archieven van de groep *Société Générale de Belgique* een bestand betreffende de Congo-lening uitgeschreven door de Vrijstaat in 1888, evenals de processen-verbaal van het 'comité intérieur colonial' van de groep, opgericht in 1928 door Émile Francqui om de activiteiten van het grote aantal koloniale ondernemingen die zich rond de *Société Générale* bewegen, te coördineren.
- 1994: de VVBA wordt aangezocht voor de bewerking van het archief van de groep *Finoutremer*, voorheen *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie*. *Finoutremer* werd in 1888 opgericht en was de oudste Belgische koloniale maatschappij. Filialen van deze holding waren actief in de meest uiteenlopende domeinen: koffie, katoen, rubber, cacao, productie van palmolie, cement, openbare werken, riviervvaart, metaalconstructie, handel in farmaceutische producten, in automobielen ...
- 2000: Odile De Bruyn, medewerker van de VVBA, begint met de bewerking van de archieven van Sibeka, een onderneming die de Congolese diamant verhandelde.
- 2005: in opdracht van de Fortis-groep beginnen René Brion en Jean-Louis Moreau met de ordening van de archieven van de bank Belgolaise.

De archieven van deze verschillende ondernemingen vormen de basis voor deze tentoonstelling. Ter illustratie enkele cijfers. Alleen al wat specifiek koloniale groepen of maatschappijen betreft (*Union Minière* 1 en 2, *Finoutremer* 1 en 2, *Sibeka* en *Belgolaise*) heeft de VVBA 950 meter archief bewerkt. Na selectie bleef 700 meter archief van Belgisch-Congolese ondernemingen over, dat volledig werd geïnventariseerd. 670 meter werd neergelegd op het AR. Deze circa 11.000 stukken vertegenwoordigen een schat aan informatie. Wat binnen de inventarissen van *Tractionel* en de *Société Générale de Belgique* betrekking heeft op ondernemingen actief in Congo, moet hieraan nog worden toegevoegd.

Wij danken alle medewerkers van het AR die bijdroegen tot de realisatie van deze tentoonstelling: de heer Karel Velle – Algemeen Rijksarchivaris, de dames Geertrui Elaut, Sandra Théate, Karin Van Honacker, Lucie Verachten, en de heren Philippe Goris, Francis Meert en Frank Van Laethem.

Voor het VVBA:

René Brion, Odile De Bruyn, Paul Haine, Chantal Luyckx, Jean-Louis Moreau, Daniel Van Overstraeten.

Beknopte chronologie van de geschiedenis van Congo 1876-1960

1876

Leopold II richt de *Association Internationale Africaine* op. Engeland weigert deze te erkennen.

1879

Luitenant Ernest Cambier bereikt in augustus Karema aan het Tanganika Meer. De blauwe vlag met de gouden ster wappert voor het eerst over centraal Afrika.

1885

26 februari: de Akte van Berlijn bepaalt het statuut van het Congolees bekken en bepaalt dat op politiek vlak deze gebieden dienen bezet te worden en hun neutraliteit te worden gerespecteerd. Op economisch vlak is er vrijhandel en vrije vaart op de Congostroom. Op sociaal vlak: verbod op slavernij, beteugeling van slavenhandel in Afrika en op zee en, tot slot, verbintenis tot het verbeteren van de zeden en materiële omstandigheden van de Afrikaanse bevolking.

1886

Albert Thys, stafchef (adjutant) van de koning, richt in Brussel de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie* op, een eerste en moeizame verwezenlijking van Belgische kapitalisten gericht op Congo.

1889

Albert Thys sticht de *Compagnie du Chemin de fer de Congo*. Bedoeling is om met de lijn Matadi-Stanley Pool een verbinding tot stand te brengen tussen de oceaan en het bevaarbare gedeelte van de Congostroom. Per decreet worden de '*terres vacantes*' van Congo toegewezen aan de Staat en worden staatsgronden.

1890-1891

De koning perkt de activiteiten van privé ondernemingen in Congo in door een geheel van fiscale en legale maatregelen die de Staat – zichzelf dus - het eigendomsrecht geeft op de opbrengsten van de staatsgronden: ivoor en rubber. Noch de inheemse bevolking, noch de reeds opgerichte bedrijven mogen voortaan, op straffe van boete, ivoor en rubber uit het kroondomein verhandelen. Nieuwe maatschappijen verwerven in uitgestrekte gebieden het beheer van rubberoogst en ivoor. De koning behoudt zich het recht voor om belangrijke participaties te nemen in de winsten van deze maatschappijen.

1905

Internationale verontwaardiging over het koninklijke beheer van de Congo-Vrijstaat en de uitwassen ingevolge de uitbating in regie. Er volgt een onderzoek naar de wreedheden.

1906

De koning zoekt financiële steun in België en het buitenland voor de ontwikkeling van de Congolese economie. Gelijktijdige oprichting van *Union Minière du Haut Katanga*, de *Compagnie du Chemin de Fer du Bas-Congo au Katanga* en van *Forminière*. De *Société Générale de Belgique* interesseert zich voortaan voor de ontwikkeling van Congo, meer bepaald voor de mijnbouw van Katanga.

18 oktober 1908

Overdracht van Congo aan België.

17 december 1909

Overlijden van Leopold II

1910

De regering probeert om de grote grondconcessies, verleend door de Vrijstaat, af te schaffen. Het decreet van 22 maart 1910 zet een punt achter de uitbating in regie van plantaardige producten afkomstig van staatsgronden en verleent niet-inlanders het recht om deze vrij te oogsten.

1914

De Eerste Wereldoorlog betekent een opstoot voor de Congolese economie. België ontdekt de strategische voordelen van het bezit van een kolonie

1920

Crisis door de koersval van de belangrijkste koloniale producten

1925

De kolonie kent een nooit gekende economische bloei. In een jaar tijd worden 22 nieuwe koloniale bedrijven opgericht en nog eens 27 andere voeren een kapitaalsverhoging door. Aandelenspeculatie ten overstaan van bedrijven actief in Congo.

1928

Fusie tussen de *Banque d'Outremer* en de *Société Générale*. Deze consolideert zo haar hegemonie over tal van koloniale maatschappijen. Volgens de Franse ambassadeur in Brussel komt 80% van de Congolese activiteiten onder controle van de *Société Générale*.

1928

Op 12 juli huldigt koning Albert in Elisabethstad de hoofdas in van de spoorlijn BCK. Naar aanleiding hiervan brengt hij hulde aan privé-ondernemingen en meer bepaald aan de *Société Générale*: *'Zonder de daadwerkelijke deelname van financiële instellingen waarvan de omvang en de middelen de actiemogelijkheden van een klein land versterken, zouden we niet over de grote verwezenlijkingen beschikken waarvan we vandaag het succes en de kracht bewonderen'*.

1929

De crisis slaat toe in de Kolonie. Talrijke handelszaken, slecht of te recent georganiseerd, worden zwaar getroffen. De promotoren achter speculatieve verrichtingen hebben de beurs en het enthousiasme van het publiek voor koloniale aandelen misbruikt.

Juni 1932

Opstand van de volksstam Bapende in de Kwango (Kasai). Voor het eerst worden in sommige middelen vragen gesteld naar de in Congo gevoerde arbeidspolitiek.

1940-1945

Net als tijdens de Eerste Wereldoorlog is Congo ook nu weer volledig afgesneden van het moederland. De kolonie levert belangrijke oorlogsinspanningen in het belang van de geallieerden. Ze levert koper, mangaan, tin, kobalt, uranium en oliehoudende producten. Op het einde van de oorlog valt het op dat de "kolonialen", gewend geworden aan het nemen van beslissingen zonder voorafgaand overleg met Brussel, minder in de pas lopen.

1949

Lancering van het tienjarenplan voor de ontwikkeling van Congo. Het is het eerste omvangrijke initiatief van de overheid op economisch vlak.

Juni 1955

Koning Boudewijn reist naar Congo. De reis wordt gezien als een signaal om de relaties tussen blank en zwart dringend bij te stellen.

1956

Hoogtepunt van het kolonialisme. Door de Koude Oorlog blijven de koersen in de metaalsector hoge toppen scheren.

1958

Een groot aantal Congolese '*évolués*' bezoekt de Wereldtentoonstelling in Brussel.

Januari 1959

Rellen in Leopoldstad. De regering kondigt aan dat de onafhankelijkheid van Congo in het verschiet ligt. Voor veel bedrijfsleiders van koloniale ondernemingen creëert dit bericht verwarring.

Juli 1960

30 juni 1960: onafhankelijkheid van Congo. Enkele dagen later opstand van de Openbare Weermacht (Force Publique) en afscheuring van Katanga.

CATALOGUS

1. **Bijschrift** Kaart van Congo-Vrijstaat met vermelding van alle concessies, commerciële en industriële vestigingen, overheidsbureaus en religieuze missies, gepubliceerd door *La Belgique Financière et Industrielle*, 1900

Context. Onvoldoende inkomsten uit Congo deden in 1891 Leopold II ertoe besluiten om zijn tot nu toe gevolgde liberale politieke strategie over een andere boeg te gooien. De handel was er vrij en elke ondernemer kon zonder problemen een commerciële uitbating opzetten met als doel natuurlijke producten bij de Congolezen te kopen, hoofdzakelijk ivoor en rubber. Voortaan zou de Staat de winsten die uit de gebieden van de Vrijstaat kwamen voor zichzelf reserveren. De toepassing van dit nieuwe decreet verhinderde de vrije handel ten voordele van een rechtstreekse uitbating door de Staat in de gebieden van Opper-Ubangi, Uele en Bomu en het evenaardistrict, waar nochtans al commerciële activiteiten waren ontplooid door privé-ondernemingen. Er waren dan ook proteststemmen te horen uit deze hoek. Het nieuwe decreet van 30 oktober 1892 beperkte de actieradius waarbinnen particulieren natuurlijke goederen konden verwerven. De nog beschikbare gronden werden in twee zones opgedeeld. De uitbating van de eerste, "privé-domein", werd toevertrouwd aan de diensten van de *Intendance* en aan concessiehouders die een groot deel van hun winsten aan de Staat moesten afstaan. De tweede zone werd tijdelijk geblokkeerd en zou de kern vormen van wat de koning het "kroondomein" ging noemen. Dit laatste werd opgericht per decreet in 1896. De uitbating diende de nodige inkomsten te verschaffen voor de realisatie in België en Congo van infrastructuurwerken en van sociale, wetenschappelijke en artistieke initiatieven. De koning probeerde zijn kroondomein verder uit te breiden, zelfs tot die zones die voorbehouden waren aan de vrije handel. Deze politiek kon inderdaad nieuwe concessiehouders aantrekken, maar tevens werden de activiteiten beperkt van pas opgerichte maatschappijen waarin de Vrijstaat nog geen aandeel bezat.

Zoom. Te zien op deze kaart zijn o.m.:

- de grenzen van 14 districten zijn aangeduid met stippellijn en met verschillende tinten ingekleurd.
- in rode arcering, de uitgestrektheid van de concessies toegekend voor 1 januari 1900
- een rood vlaggetje duidt de zetel van een concessiemaatschappij aan (handelskantoor, filialen,...)
- rode nummers verwijzen naar concessies van eenzelfde onderneming
- rode kruisjes duiden een missiepost aan

Een telling van Europeanen door de ontwerpers van de kaart kwam uit op 1678 personen, onder wie 1068 Belgen, 100 mannelijke en 60 vrouwelijke religieuzen. Deze groep was zeer ongelijk verspreid over de verschillende districten: Banana – 93 Europeanen; Boma – 248; Matadi – 272; Cataractes – 81; Stanley-Pool – 214; Oost-Kwango – 34; Ubangi – 16; Stanley-Falls – 160; Lualaba-Kasaï – 90; Leopold II-meer – 15; Evenaar – 99; Aruwimi – 34; Bangala – 85; Uele – 137.

De beperkte groep Europeanen steunde op dat ogenblik op de Openbare Weermacht (*Force publique*) die zowat 14 000 personen telde. De Afrikaanse bevolking werd toen op ongeveer 30 miljoen geraamd, een cijfer dat echter niet op enige telling berustte.

De cijfers van de concessies verwijzen naar volgende maatschappijen:

1 : ABIR (Anglo-Belgian India Rubber & Exploration Cy)	13 : Compagnie du Katanga
2 : Société d'Agriculture et de Plantation au Congo	14 : Compagnie des Magasins Généraux
4 : SAB (Société Anonyme Belge pour le Commerce du Haut-Congo)	15 : Belgika
5 : Société Équatoriale Ikelemba	16 : Produits du Mayumbe
6 : Est du Kwango	17 : Produits Végétaux du Haut-Kassaï
7 : La Kassaïenne (sic)	18 : Plantations Lacourt
8 : La Loanjé	20 : Compagnie du Lomami
9 : La Lulonga	21 : La Djuma
11 : La Lukula	23 : Crédit Commercial Congolais
12 : Compagnie des Produits du Congo	24 : Trafic Congolais
	25 : Société Centrale Africaine
	26 : Cie Anversoise des Plantations du Lubefu
	27 : Comptoir Commercial Congolais

2. **Bijschrift.** Kaart van Opper-Mayumbe, rond 1933, schaal 1/100 000

Context. Mayumbe bevindt zich in het westen van Congo, op de rechteroever van de Congostroom net voor de monding aan de Atlantische Oceaan. Het grenst aan de enclave Cabinda (Angola) en Congo Brazzaville. Het is een bergachtig gebied met een warm en vochtig klimaat. De wouden van Mayumbe leveren felbegeerde houtsoorten van topkwaliteit zoals het limba. Palmbomen komen veelvuldig voor zowel in het bos als in de savanne.

Opgericht in 1913, was de *Société de Colonisation Agricole au Mayumbe* een van de oudste Congolese maatschappijen op het vlak van intensieve landbouw. Tot de stichters behoorden de prinsessen Louise en Stefanie van België: elk bracht 13 333 hectaren in die ze van hun vader hadden geërfd. Op de resterende aandelen werd praktisch volledig ingetekend door Ernest Solvay. In 1933 kreeg de maatschappij de weerslag te verduren van de grote crisis en zag ze zich genoodzaakt haar kapitaal te verminderen. Op dat ogenblik produceerde ze jaarlijks 2 000 ton olie en 1 500 ton oliepalmpitten, 420 ton cacao en 109 ton rubber. Bovendien beschikte ze over 1 500 hectare palmplantages. De maatschappij stelde 4 500 Congolezen en 50 Europeanen te werk en de totale oppervlakte van de plantages bedroeg 4 300 hectare.

Zoom. De kaart toont onder meer de berijdbare wegen, de paden, het reliëf, de dorpen en de grenzen van de landbouwconcessies van de *Société de Colonisation Agricole au Mayumbe* (geel afgeboord), van de *Forminière* (bruin afgeboord) en van de *American Congo Company* (oranje afgeboord).

3. **Bijschrift.** Geologische dwarsdoorsneden van de mijn *Étoile du Congo*, uitgevoerd in opdracht van *Union Minière* door de Brit Franz E. Studt (oktober 1908).

Context. In 1907, kort na haar oprichting, startte *Union Minière* haar eerste werkzaamheden in de kopermijnen van de *Étoile du Congo* (*Star of Congo*), in het oostelijke deel van de concessie. Deze regio kreeg als eerste een spoorverbinding met Rhodesië. Franz Studt, in dienst van de *Tanganyika Concessions Ltd*, was een van de belangrijkste geologische vorsers op dat ogenblik.

Zoom. Verticale lijnen duiden het begin van de putten en de proefboringen aan. Horizontale lijnen geven het begin van de mijngangen aan. De lagen worden aangeduid door: « black ore » (zwart erts); « flagstones » (tegels); « brecciated ore »

(erts gemengd met breccië) ; « talcose breccia » (talkachtig breccië) ; « cellular quartz » (poreuze kwarts) ; « cuprifereous stratified shales » (koperhoudende gelaagde schalie) ; « solid dolomite » (solide dolomiet). Zowat overal kon de aanwezigheid van koperertslagen worden vastgesteld.

A. Vestiging en financiering

Vanaf de creatie van de Vrijstaat in 1885 verliep de oprichting van ondernemingen met Belgisch kapitaal parallel aan het kolonisatieproces van Congo. Koning Leopold II ontmoette aanvankelijk wel enige tegenstand om de *Société Générale de Belgique* te overtuigen van zijn Afrikaanse plannen: pas in 1906 aanvaardde de eerste bank van het land om belangrijke projecten in Congo in handen te nemen. Andere ondernemers toonden zich minder terughoudend. De eerste en ook meest actieve was Albert Thys, ordonnans van de koning. Hij stichtte de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie*, de *Compagnie du Chemin de Fer du Congo*, de *Compagnie du Katanga* en nog een zestal andere maatschappijen die actief waren op het vlak van handel, veeteelt, cultuur, vervoer... Thys slaagt erin deze ondernemingen te financieren door honderden spaarders en zakenlui als George de Laveleye, Ernest Urban, Léon Lambert, Édouard Despret, Franz Philippson en de Brit Albert Ochs bijeen te brengen. Maar in 1890-1891 was het de koning zelf die de toekomst van de ondernemingen van Thys op het spel zette, door zijn besluit om – in weerwil van de Akte van Berlijn – het monopolie op de ivoor- en rubberhandel toe te wijzen aan de Staat. Het was wachten op de overdracht van Congo aan België in 1908 vooraleer de 'groep Thys' zich opnieuw kon ontwikkelen, toen in een veel liberaler kader. De overheid zou voortaan enkel tussenkomen in de economie door de omvang van de concessies aan maatschappijen te beperken, maar ook door zich garant te stellen voor meer wisselvallige projecten zoals deze in de transportsector (spoor, scheepvaart). De Kolonie zal belangrijke inkomsten verwerven uit haar effectenbezit, samengesteld uit aandelen van variabele omvang in een aanzienlijk aantal ondernemingen. Het zal haar evenwel worden verweten, dat haar participatie aan het zakelijk beheer nooit in verhouding tot de omvang van haar aandelen was.

4-5. Bijschrift. Trommel die in 1888 werd gebruikt bij de trekking van de lotenlening. Voorbeeld van een obligatie aan toonder, waarde 100 frank en uitgegeven in 1888 door de regering van Congo-Vrijstaat.

Context. In november 1885, dadelijk na de stichting van Congo-Vrijstaat, uitte de koning naar de *Société Générale de Belgique* toe discreet zijn wens dat de bank zou participeren in de emissie van een lotenlening van 100 miljoen frank. 30 miljoen zouden bestemd zijn voor de aanleg van spoorlijnen in Congo. Ondanks de bezwaren van de *Société Générale* betreffende een dergelijke lening (het Belgisch publiek zou niet vertrouwd zijn met loterijen, de regering zou een dergelijke emissie kunnen verbieden omwille van de vergelijking met een kansspel), bleef de vorst aandringen, omdat hij een duidelijk engagement van de bank onmisbaar achtte. Met tegenzin aanvaardde de *Société Générale* uiteindelijk een participatie van 22% bij de emissie van een lotenlening ter waarde van 150 miljoen frank, bestaande uit 1,5 miljoen obligaties aan toonder met een waarde van 100 frank en terugbetaalbaar in 99 jaar. De medewerking van de *Société Générale* aan deze emissie van een zeer bijzondere soort kwam er enkel en alleen omdat de bank het beheer van het garantiefonds verwierf. Hierdoor kreeg ze een sleutelrol bij de keuze van de waardepapieren waaruit het fonds zou worden samengesteld. Uiteraard maakte de maatschappij er handig gebruik van voor het plaatsen van effecten van door haar begunstigde maatschappijen.

Zoom. Dit rad deed dienst bij de jaarlijkse trekking van de obligatie van de lening, terugbetaalbaar in 99 jaar. Het bleef tot 1991 in gebruik.

6. Bijschrift. Penning van A. Donnétain, geslagen in 1932 ter ere van Albert Thys

Context. Albert Thys (1849-1915) was sinds 1878 de ordonnans en rechterhand van Leopold II voor wat de Congolese zaken betreft. Weinig Belgen geloofden destijds in de economische toekomst van Congo. Als er eind 1885 sprake was van de aanleg van een spoorlijn om de stroomversnellingen aan de monding van de Congostroom te omzeilen, wilde Leopold II zich hiervoor dan ook in eerste plaats tot een Engelse firma wenden. Albert Thys ging echter de uitdaging aan en slaagde erin om in België het nodige kapitaal te verzamelen om de werken te kunnen uitvoeren. In 1886 stichtte hij de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie (CCCI)*. Het werd de eerste Belgische koloniale onderneming die zich tot doel stelde te bewijzen dat koloniale ondernemingen in Congo winstgevend waren. Twee jaar later richtte de CCCI een filiaal op, de *Compagnie du Chemin de fer du Congo* en op 15 maart 1890 werd het startsein gegeven voor de aanleg van de lijn Matadi – Stanley Pool. Deze zouden uiteindelijk acht jaar duren. Minstens 1800 Congolezen en Chinezen en 132 Europeanen schoten er het leven bij in. De spoorlijn was verre van ideaal: sterke hellingen verhinderden de locomotieven om meer dan drie of vier wagons te trekken en de vele bochten beperkten de snelheid. Bovendien zou de gebruikte spoorbreedte van 75 cm al vlug ontoereikend blijken. Ondanks alle tekorten liepen de kosten van dit eerste initiatief op tot 82 miljoen, 57 meer dan aanvankelijk werd geraamd.

Zoom. De penning werd geslagen n.a.v. de inhuldiging van de nieuwe spoorlijn tussen Boma en Matadi

7-11. Bijschrift. Verzameling statuten en jaarverslagen van de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie* (1888-1905) en enkele van haar filialen als *Compagnie de Chemin de Fer du Congo* (1898-1902) *Compagnie du Katanga* (1892-1912), *Compagnie du Kasai s.a.* (1902-1913) en de *Compagnie du Lomami s.a.* (1898-1910).

Context. De *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie*, door Albert Thys gesticht in 1886, richtte achtereenvolgens verschillende filialen op. Het eerste was de *Compagnie des Magasins Généraux*, opgericht in 1888 om de plaatselijke bevoorrading van de Europeanen te verzekeren. Daarna volgde, nog in 1888, de *Société Anonyme Belge pour le Commerce du Haut-Congo*, de eerste commerciële Belgische onderneming gericht op de Congolese export, in 1889 de *Compagnie du Chemin de Fer du Congo* die de lijn langs de stroomversnellingen realiseerde tussen Boma en Matadi, en nog in hetzelfde jaar de *Compagnie des Produits du Congo* die zich toespitste op landbouw en veeteelt.

Zoom. De jaarverslagen vormen een belangrijke bron van informatie om de levensloop te volgen van bedrijven waarvan het merendeel van de archieven verdwenen is. Deze van de filialen van de CCCI zijn bovendien gestoffeerd met kaarten en plannen.

12. Bijschrift. Plan toegevoegd aan de overeenkomst van 12 maart 1891 tussen de Vrijstaat en de *Compagnie du Katanga* met betrekking tot de gunning van gronden en mijnen.

Context. De expansiedrang van de Brit Cecil Rhodes vormde in 1891 een bedreiging voor Katanga. Onder het voorwendsel dat het grondgebied nog niet bezet was door de Vrijstaat, wilde hij het aanhechten bij het Britse Imperium. Rhodes, die van Leopold II de bijnaam de 'schurk' kreeg, voerde een agressieve veroverings- en aanhechtingspolitiek, gedreven door persoonlijke ambities en door de idee om alle Engelse kolonies in het noorden en zuiden van Afrika te verenigen tot één geheel. Hij deinsde er zelfs niet voor terug om de clausules uit de Akte van Berlijn, die de zuidelijke grenzen van Congo vastlegde langs de scheidingslijn tussen de bekkens van de Congostroom en de Zambesi, in vraag te stellen.

Het incident kwam erg ongelegen, want Leopold II beschikte op dat ogenblik over onvoldoende middelen om zelf de bezetting van Katanga te financieren. Hij besloot de hulp van Albert Thys in te roepen. Op 15 april 1891 richtte deze de CCCI - de *Compagnie du Katanga* - op met als onmiddellijk doel zo vlug mogelijk een grondgebied te bezetten dat 500 000 km² besloeg en 1 500 tot 2 000 km van de oceanen verwijderd was. De *Compagnie* werd ermee belast de autoriteit van de Vrijstaat te doen erkennen door de stamhoofden in het gebied. Als tegenprestatie werd overeengekomen dat ze het eigendomsrecht verwierf van een derde van het Katangese grondgebied. De overige twee derden bleven eigendom van de Staat. Het 'Katangese schaakbord' zou er voortaan anders uitzien.

Zoom. De kaart in bijlage aan de overeenkomst ging uit van de afbakening van vierhoeken met gelijke afmetingen waarvan één op drie (wit) toegewezen werd aan de *Compagnie du Katanga*. De twee andere (blauw) bleven eigendom van de Staat. De kaart werd ondertekend (van boven naar beneden) door Jules Urban (*Banque de Bruxelles*), Édouard Despret (*Société Générale de Belgique*), X, Georges de Laveleye (*Banque de Bruxelles*), graaf John d'Oultremont (Grootmaarschalk van het Hof), Albert Thys (CCCI). Beneden links, de handtekening van baron Van Eetvelde (Staatssecretaris van de Vrijstaat Congo) en beneden rechts tekende baron Léon Lambert (bankier van de koning).

13. **Bijschrift.** Penning geslagen naar aanleiding van de 50ste verjaardag van het *Comité Spécial du Katanga* en gegraveerd door Victor Demanet, 1950.

Context. De gronden van het 'Katangese schaakbord' die aan de *Compagnie du Katanga* in vergunning werden gegeven, dienden met precisie te worden afgebakend alvorens ze werden overgedragen en uitgebaat konden worden. Men besepte al vlug dat het afbakenen een werk van lange adem zou worden dat bovendien enorme geldsommen zou verslinden. Leopold II weigerde resoluut om alle aan de *Compagnie* toegewezen concessies tot één blok te groeperen, uit angst dat de Staat van zijn mijnrijksdommen zou beroofd worden. Hoe uit deze impasse te raken? In juni 1900 wilden Congo-Vrijstaat en de *Compagnie du Katanga* beginnen met een systematische prospectie van de Katangese koperertslagen. Ze kwamen overeen om de goederen in onverdeelheid te brengen en de exploitatie en administratie hiervan toe te vertrouwen aan een nieuwe organisatie: het *Comité Spécial du Katanga* (CSK). '*Dans la proportion d'un tiers, tout ce qui se fera, tout ce qui se donnera, tout ce qui se révoltera sera la propriété de la Compagnie du Katanga, les deux autres tiers restant à l'État*': één derde van alle opbrengsten kwam de *Compagnie* ten goede, twee derden de Staat.

14. **Bijschrift.** Eerste register van de processen-verbaal van de vergaderingen van het *Comité Spécial du Katanga* (oktober 1900 – juni 1909)

Context. De CSK werd in de plaats gesteld van de *Compagnie du Katanga* en de Staat om gedurende 99 jaar de ondergrond uit te baten. De leiding werd aan een zes leden tellend comité toevertrouwd. Vier werden door de Staat aangeduid, de overige twee door de *Compagnie du Katanga*. Hubert Droogmans, secretaris-generaal van de Vrijstaat, werd tot voorzitter aangesteld. De nieuwe instelling beschikte over uitgebreide bevoegdheden, inclusief politionele, voor het beheer van het grondgebied van Katanga ten zuiden van de 50ste breedtegraad.

Zoom. De band ligt open op datum van 26 oktober 1906, waarin sprake is van de binnenkort op te richten *Union Minière du Haut-Katanga*, onder toezicht van de CSK en de *Tanganyika Concessions Ltd.* Hubert Droogmans, voorzitter van de CSK, 'stelt de verderzetting van de onderhandelingen met de *Société Générale de Belgique* voor en kondigt aan dat hij volledig akkoord gaat met de *Société Générale* enerzijds en met M. Williams anderzijds wat betreft de statuten en het lastenboek van de maatschappij in oprichting – de *Union Minière du Haut-Katanga*.

15. Bijschrift. Aandeel van de *Banque d'Outremer* (rond 1900)

Context. Het opstarten van de door Albert Thys opgerichte koloniale bedrijven werd doorkruist door de nieuwe politiek van Leopold II, die voortaan commerciële monopolies voorbehield aan maatschappijen waarvan hijzelf aandeelhouder was. Thys verkende nieuwe horizonten en begon zich ook voor China te interesseren. In 1899 richtte hij de *Banque d'Outremer* op. Ondanks haar naam was dit geen bank in de strikte zin van het woord, maar eerder een 'investment trust' met participaties in talloze maatschappijen in volle expansie. Vanaf het begin participeerde ze in de kapitaalsverhogingen van maatschappijen die verbonden waren aan de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie* (zoals de *Société Coloniale Anversoise*). Verder nam ze ook deel aan de oprichting van de *Banque du Congo Belge*, de toekomstige Belgolaise. Haar geschiedenis is verbonden met talrijke personaliteiten uit de Belgische koloniale geschiedenis van de 20ste eeuw: Émile Francqui, Félicien Cattier, William Thys, Jean Jadot, Charles Fabri, Henry Le Boeuf, Adolphe Stoclet. Haar opgaan in de *Société Générale de Belgique* in 1928 versterkte aanzienlijk de greep van deze groep op de economie van de Kolonie.

Zoom. Het aandeel zoals voorgesteld door de kunstenaar Constant Montald (1862-1944). Het toont een Hermes die het laden van een schip leidt.

16. Bijschrift. Ivoor in bewaring gegeven bij het agentschap van de *Banque du Congo Belge* in Elisabethstad door de *Star of Congo Trade Co*, 17 juni 1911

Context. De *Banque du Congo Belge* werd in januari 1909 gesticht. Bij de overname van Congo door België was het noodzakelijk om een Belgische kredietinstelling op te richten. Met de steun van talrijke andere kredietinstellingen (banken Lambert, Philippson, Cassel, Allard, Matthieu, Nagelmackers, Balser, Banque de Bruxelles, Banque Internationale de Bruxelles, Paribas, Société Générale de Belgique, Banque Internationale de Belgique, Crédit Générale Liégeois) werd het eerste agentschap in mei 1909 geopend in Matadi. Destijds waren er maar een drieduizendtal blanken op Congolees grondgebied, onder wie 2000 ambtenaren in dienst van de overheid. Een tweede agentschap kwam er in oktober 1909 in Elisabethstad. Op dat ogenblik was de *Union Minière* zelfs nog niet gestart met de koperproductie, terwijl de spoorverbinding pas het volgende jaar de regio zou aandoen.

Zoom. De foto toont een kredietverrichting met goederen, in dit geval slagtanden van olifanten eigendom van de *Star of Congo Trade Co*, als waarborg.

17. **Bijschrift.** Beursfolder uitgegeven door *L'Épargne Belge* onder de titel '*Que vaut le Katanga? Étude sur la Compagnie du Katanga, sa valeur immobilière, son portefeuille, sa participation*'. Diverse Belgische beurskranten met toelichtingen en koersen van koloniale waardepapieren, 1910-1955

18. **Bijschrift.** Dienstregelingen van Unatra (*Union Nationale des Transports Fluviaux*) uit 1932 (affiche)

Context. De samenwerking tussen de overheden en de privé-ondernemingen verliep soms zeer omslachtig. Zo was de uitbating van het rivierennetwerk stroomopwaarts van Leopoldstad een combinatie van privé- en openbare initiatieven. In 1919 stond de Kolonie de vloot die ze op de Congostroom exploiteerde af aan de *Société Nationale des Transports fluviaux au Congo (Sonatra)*. Deze was zodanig opgezet dat privé-kapitalen en concurrerende scheepvaartmaatschappijen zich konden aansluiten. Het riviertransport werd op die manier gerationaliseerd. In 1925 fuseerden de scheepvaartdiensten van Sonatra met die van haar belangrijkste concurrent Citas. Citas was een filiaal van de CCCI die al een regelmatige dienst uitbaatte tussen Leopoldstad en Stanley stad alsook op de verschillende bijrivieren van de Congostroom. Naar aanleiding van deze fusie werd de coöperatieve vereniging Sonatra omgevormd tot een naamloze vennootschap, de *Union Nationale des Transports Fluviaux (Unatra)*, waarvan de kapitalen in speciën werden gestort door alle koloniale bedrijven met interesse voor het riviertransport. Als compensatie voor haar inbreng kreeg Citas aandelen in Unatra ter waarde van 9,5 miljoen met een door de Kolonie gegarandeerde intrest van minimaal 6%. Deze verbintenis zou voor de Kolonie catastrofaal blijken tijdens de crisisperiode van de jaren dertig.

19. **Bijschrift.** Model van een biljet uitgegeven door de *Banque du Congo Belge, société anonyme*. Bankbiljet van 10 frank (type binnenlandse markt) ontworpen in 1937 door A. Hallet en E. Horvath

Context. De in 1909 opgerichte *Banque du Congo Belge* kreeg in 1911 de taken toebedeeld van kassier van de Kolonie en van emissie-instelling. De uitgifte van biljetten werd toegestaan in Matadi, Leopoldstad, Stanley stad en Elisabethstad en voor elk met de toestemming van de minister aangeduid bijkantoor, zonder echter een totaal van zes te overschrijden. Een eerste emissie vond plaats in 1912. Biljetten van 20, 100 en 1000 frank in vierkleurendruk werden gerealiseerd door de *Reichsdruckerei* in Berlijn. Maar het gebruik van munt en papiergeld verspreidde zich slechts langzaam en tot op het ogenblik van de onafhankelijkheid werden sommige weinig belangrijke transacties nog steeds met schelpjes afgehandeld.

B. Ontdekking en reizen

Transport was een van de meest prangende problemen in de beginperiode van de kolonisatie. Aanvankelijk werd het land doorkruist met karavanen, samengesteld uit een indrukwekkend aantal dragers. De eerste 'ontdekkingsreizigers' vonden rivieren geschikte transportwegen. Het archief

van de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie* bevat documenten met betrekking tot deze pioniers als Delcommune, Bia, Francqui, Bodson, Stairs, Levêque...

Ontdekkingstochten opgezet door koloniale ondernemingen, hebben daarnaast ook een belangrijke politieke rol gespeeld. De Akte van Berlijn voorzag immers dat de soevereiniteit van de Vrijstaat pas definitief zou worden vastgelegd vanaf het ogenblik dat deze de toegewezen gebieden ook daadwerkelijk zou bezetten. Reden waarom Albert Thys en zijn bondgenoten, op vraag van de koning, de *Compagnie du Katanga* oprichtten. Deze moest de aanwezigheid van de Vrijstaat in Katanga bevestigen en het gebied – dat later het rijkste van het land zou blijken te zijn – beschermen tegen de expansiedrang van Cecil Rhodes. Zo werd een privé-onderneming gemachtigd om van de Katangese volksgroepen de erkenning van de Vrijstaat af te dwingen.

De ontdekkingstochten lagen ook aan de basis van de eerste landkaarten die van het gebied werden getekend en waarop vooral een weergave van het netwerk van rivieren te zien was. Deze rivieren werden door de stoomboten steeds drukker bevaren. Waar rivieren ontbraken, werden spoorlijnen aangelegd die ook de stroomversnellingen omzeilden en gebieden ontsloten waar geen bevaarbare waterwegen voorhanden waren.

Waar de verbinding over zee tussen België en Congo in het begin werd verzekerd door Engelse en Duitse rederijen, deed vanaf 1895 de *Compagnie Belge Maritime du Congo* haar intrede.

- 20. Bijschrift.** Zakboekje met het reisverhaal van Alexandre Delcommune in Neder-Congo en op het Leopold II-meer, 1888

Context. De archieven van de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie* bevatten enkele manuscripten die teruggaan tot het ontstaan van de onderneming, met name de boekjes van Alexandre Delcommune uit 1888, met daarin zijn verkenningen per stoomboot op de Kasairivier en het Leopold II-meer. Omdat de financiële middelen van de CCCI erg beperkt waren, noteerde de ontdekkingsreiziger systematisch alles wat het voorwerp kon uitmaken van snelle en rendabele handel. Vooral ivoor wekte zijn interesse.

Zoom. Het boekje ligt open op datum van 18 juni 1888. Delcommune geeft hier een beeld van de munten gebruikt in het Congobekken, in het bijzonder de koperen munten. We zien dat de 'croisette' een waarde had van 1000 'cauris' (schelpjes).

- 21. Bijschrift.** Portret van Alexandre Delcommune

Context. Alexandre Delcommune (Namen 06/10/1855 – Brussel 07/08/1922) was officier in de Openbare Weermacht van Congo-Vrijstaat. Toen hij in 1874 in Boma aankwam was hij één van de eerste Belgische koloniale. Hij trad in 1884 in dienst van de *Association Internationale du Congo*. Toen Henry Morton Stanley zijn reis dwars door het Afrika beëindigde, was het Delcommune die hem verwelkomde. Later werkte hij nog voor de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie*.

- 22. Bijschrift.** Aanwervingcontract van de dragers van de Bia-Francqui-expeditie in Katanga. Verslag van Émile Francqui, met opsomming van de namen van de overledenen tijdens de expeditie, 1891

Context. Om zich van zijn soevereiniteit over Katanga te verzekeren, riep Leopold II de hulp in van de *Compagnie du Katanga* – een voor de gelegenheid opgerichte particuliere vereniging onder beschermheerschap van Albert Thys. Drie achtereenvolgende expedities werden naar Katanga uitgestuurd onder het bevel van Alexandre Delcommune, kapitein Stairs en kapitein Bia (bijgestaan door luitenant

Francqui). De expedities verliepen onder de meest extreme omstandigheden en werden getroffen door koorts en honger. Zowel verschillende leiders (Bia, Stairs) als enige honderden dragers lieten het leven.

Zoom. Uittreksel: 'Alle mannen werden aangeworven op 8 november 1891 tegen een vergoeding van tweeënhalve 'mouchoirs' (sic) per maand'. (de ongeletterden ondertekenden met een kruisje).

23. Bijschrift. Portret van Émile Francqui uit de tijd van de expedities naar Katanga

Context. Émile Francqui (1862-1934) nam dienst in het leger voor een termijn van 15 jaar. Het garnizoensleven kon hem maar weinig bekoren en hij meldde zich in 1885 als vrijwilliger voor Congo, waar hij de karavaandienst tussen Matadi en Stanley Pool organiseerde. In 1891 maakte hij gebruik van het aanbod vanwege de *Compagnie du Katanga* om onder bevel van kapitein Bia terug te keren naar Congo. Nadat hij in 1896 het leger had verlaten, werd hij Belgisch consul in China. In 1900 werd hij aangeworven door de *Compagnie Internationale d'Orient*, een filiaal van de *Banque d'Outremer*, en organiseerde hij de steenkoolwinning van Kaiping. In 1902 keerde hij terug naar België en ging aan de slag bij de groep van de *Banque d'Outremer*, alvorens directeur te worden van de *Société Générale de Belgique*. Van 1921 tot 1932 was Francqui afgevaardigd beheerder van de *Union Minière du Haut-Katanga*, en vanaf 1932 gouverneur van de *Société Générale*. Daarnaast had hij nog een politieke carrière als minister van Financiën in 1926.

24-25-26. Bijschrift. Reproductie van enkele bladzijden met tekeningen gemaakt in Afrika, uit het reisboekje van kapitein Stairs

Context. Eén van de drie in 1891 door de *Compagnie du Katanga* georganiseerde expedities werd toevertrouwd aan de Engelse kapitein William Stairs, de vroegere reisgezel van Stanley. Gedurende de hele expeditie van Zanzibar tot Katanga, beschreef Stairs het verloop van de tocht naar Katanga – 'land van de Garenganze' – in verschillende boekjes. Het werden boeiende maar ook schrijnende documenten, omdat Stairs op negenentwintigjarige leeftijd, geveld door koorts, tijdens deze reis de dood vond.

Zoom. Marenga Mkali, nadien Nisanga (Tanzania). Tekening van 10 augustus 1891. Stairs beschrijft het landschap als schraal en woest. Sinds meer dan 40 dagen is er niets anders meer te zien. *Marenga Makali* betekent "zilt water".

De rivier Lualaba onder Ngwena. Tekening van 17 november 1891. Stairs bevindt zich in wat later de provincie Katanga wordt (het huidige Shaba).

Kaart van het land van Garenganze die de voortgang van de Stairs karavaan langsheen de rivier Lufua toont, begin december 1891.

26^{1/2}. Bijschrift. Brief van kapitein William Stairs aan kolonel Albert Thys, over de periode van 20 december 1891 tot 25 mei 1892.

Context. Wanneer de door de *Compagnie du Katanga* gefinancierde expedities Katanga bereikten schaften ze onmiddellijk de plaatselijke machtsstructuren af. Chef Msiri die op een despotische wijze over een uitgestrekt gebied heerste tussen het Moero-meer en de Lualaba-rivier werd gedood en opgevolgd door zijn zoon, die het gezag van de Vrijstaat erkende. In minder dan drie jaar tijd bakende de *Compagnie du*

Katanga de zuidoostelijke grens van de Vrijstaat af. De binnenlandse chefs die dit grondgebied bewoonden, werden op vreedzame wijze onderworpen, in het bijzonder diegenen in de grensgebieden met de bezittingen van de *British South Africa Company*. Zo werden 39 akten van onderwerping afgesloten. Als gevolg van deze bezetting zal Groot-Brittannië in 1894 de rechten van Congo-Vrijstaat op Katanga officieel erkennen.

Zoom. Stairs brengt het relaas van de dood van Msiri op 20 december 1891. Nadat hij weigerde om de vlag van Congo-Vrijstaat te hijsen, werd deze manu militair gehesen op 19 december. Een dag later zouden Msiri en Stairs het verbond met hun bloed bezegelen. Stairs stuurde een gewapende delegatie naar de koning met aan het hoofd kapitein Bodson. *'Er volgde een stormachtige woordenwisseling tijdens dewelke Msiri dreigde met het doden van alle blanken in het land. Kapitein Bodson **hield manhaftig (?) voet bij stuk** en drong bij Msiri erop aan om mee te komen naar het kamp om de bloedbroederschap te bezegelen. Msiri stond op en maakte een gebaar naar zijn mannen terwijl een man die vlakbij zat zijn geweer spande. Msiri trok zijn zwaard (dat ik hem als geschenk had gegeven) en zei dat hij Bodson zou doden. Kapitein Bodson trok zijn revolver en schoot Msiri terplekke dood. Onmiddellijk openden de mannen rond Msiri het vuur en liepen weg. Onze mannen (in uitrusting) zetten de achtervolging in en konden er verschillende doden (alles samen tien). De man die achter Msiri zat schoot op kapitein Bodson van enkele voet afstand. De kogel doorboorde zijn buik en kwam vast te zitten in zijn bekken na eerst de blaas doorboord en gescheurd te hebben. Arme man, hij leed onbeschrijflijk maar droeg zijn lijden moedig, dappere soldaat die hij was. Toen Boschamps op hem toestapte zei hij 'Zeg aan mijn manschappen dat ik niet voor niets ben gestorven omdat ik Afrika van één van zijn grootste tirannen heb bevrijd'.*

- 27. Bijschrift.** Brief van de *Société Antiesclavagiste* van België, tegenstanders van de slavernij, 15 december 1892

Context. Strijd tegen de slavenhandel was één van de drijfveren van Leopold II. In de jaren 1890 richtte deze handel ware ravages aan en deed de koning besluiten verschillende acties op touw te zetten onder de naam '*campagnes arabes*'. Door de *Société Antiesclavagiste de Belgique* werd in 1891 kapitein Jacques (de latere baron Jacques de Dixmude) tot expeditiehoofd aangesteld. Bij zijn aankomst in Karema op 16 oktober installeerde hij een klein fort op de plaats waar het latere Albertstad zou verrijzen. Belegerd door de Arabische slavenhandelaars, dankte hij zijn redding aan de interventie van kapitein Joubert en leden van de expeditie-Delcommune.

Zoom. De vennoten danken de *Compagnie du Katanga* en in het bijzonder Alexandre Delcommune, Norbert Diderich en Cassart '*voor de grootmoedigheid waarmee zij zich ter beschikking stelden om kapitein Jacques, met gevaar voor eigen leven, te helpen bij het redden van de post van de maatschappij in Albertstad. Wij delen in de emotionele erkenning met dewelke kapitein Jacques ons hun broederlijk en ridderlijk gedrag heeft beschreven; ze worden geëerd...*'

- 28-29. Bijschrift.** Instructies voor de kapiteins van de stoomboten gebruikt door de S.A.B. (*Société Anonyme Belge pour le Commerce du Haut-Congo*), rond 1903. Plan op 1/50 van de stoomboot 'Brugmann' gebouwd door de scheepswerf John Cockerill in Hoboken voor rekening van de SAB, april 1898

Context. De stroom is altijd het belangrijkste communicatiemiddel geweest in Congo en werd dan ook intensief gebruikt door de Belgische maatschappijen. Sinds 1890 hadden de CCCI en haar filiaal de *Société Anonyme Belge pour le Commerce du Haut-*

Congo (SAB) een regelmatige stoombootverbinding op de stroom op poten gezet, ondanks de belemmeringen die resulteerden uit de politiek gevoerd door Congo-Vrijstaat (die gekant was tegen privé-concurrentie op het vlak van riviervervoer).

Zoom. Uittreksel uit het reglement: "4. Enkel de kapitein beslist over de kampeerplaatsen. Alle zwarte passagiers en zwart personeel dienen de nacht door te brengen op het land, tenzij anders beslist door de kapitein. 5. De kapitein dient er over te waken dat de boot vertrekt bij dageraad. Dagelijks dient er minstens 9 uren te worden gevaren....9....De kapitein dient er zorg voor te dragen dat de leden van zijn bemanning of de passagiers geen moeilijkheden veroorzaken met de inheemsen op de aanlegplaatsen... Bijzonder boordreglement: ... Geen enkele zwarte heeft toegang tot het passagiersgedeelte van de stoomboot, tenzij voor de bootdienst bepaald door de kapitein... De kapitein heeft het recht alle bagage van de inheemsen aan boord te doorzoeken. Het is aan het Europese en inheemse personeel ten strengste verboden handel te drijven van gelijk welke aard, vooral de handel in ivoor en curiosa... De mecaniciens mag onder geen enkel voorwendsel de machinekamer verlaten.. Hij dient zijn maaltijden te gebruiken in de nabijheid van de machines zolang de stoomboot vaart".

- 30-31. Bijschrift.** De stoomboot 'Sambre' van de maatschappij *Citas* voor anker in Matadi. Het Europese en Afrikaanse personeel poseren voor het nageslacht, september 1910, datum onvolledig. Model van een stoomboot, zonder datum. Dit model werd door de VVBA gelijktijdig met de archieven van de maatschappij *Finoutremer* verworven.

Context. Vanaf 1906 waaide een nieuwe wind wat betreft het riviervervoer. In 1907 richtte de CCCI de maatschappij *Citas* op (*Compagnie Industrielle et de Transports au Stanley-Pool*). Deze organiseerde regelmatige verbindingen tussen Leopoldstad en Stanleystad, alsook op de Kasai, de Sankuru, de Kwango en de Busira.

- 32. Bijschrift.** Plan van het spoorwegnet van Katanga in de omgeving van Elisabethstad, september 1910, schaal 1/200 000.

Context. Ondanks het feit dat de stroom in bepaalde gevallen volstond als vervoermiddel, groeide de nood aan spoorverbindingen om sommige regio's te ontsluiten die niet over bevaarbare waterwegen beschikten. Dat was onder meer het geval voor Katanga, waar het koper enkel kon worden afgezet als er een treinverbinding bestond met een haven. De 'politieke' oplossing bestond erin een 'nationale' lijn te bouwen tussen Katanga en Neder-Congo. De 'praktische' oplossing die eerst werd gebruikt, was de verlenging van de Rhodesische spoorlijn om het erts dan te vervoeren naar de haven van Beira. De werken werden uitgevoerd door de Engelse firma Pauling, voor rekening van de *Compagnie du Chemin de Fer du Katanga*. Op 1 oktober 1910 bereikte de spoorverbinding Elisabethstad, maar niet zonder de nodige bemerkingen van sommigen. Prins Albert die in 1909 Congo doorkruiste, merkte op dat de lijn in aanleg voor de Engelsen 'een middel van onschatbare waarde betekende om economische toegang tot het rijkste deel van onze kolonie te krijgen. Wij beschikken over geen enkel middel om via de Congostroom met de Engelsen de concurrentie aan te gaan en we kunnen ons afvragen of we - door de zorg om de toekomst van onze kolonie - onze concurrenten en hun spoorweg niet geholpen hebben'.

Zoom. De kaart toont een traject van zowat 150 km van de te bouwen verbinding tussen Elisabethstad en Kambove. Het uit het zuiden komende spoor heeft recent Elisabethstad bereikt en bedient de mijn *L'Étoile du Congo*. Het traject van de geplande lijn is bepaald in functie van de mijnconcessies van *Union Minière* (toegekend maar nog

niet uitgebaat): Luiswichi, Luishia, Shituru, Likasi, Kambove. Let ook op de drie 'UM boerderijen' op het plan. Zij dienen voor de bevoorrading van het personeel met vers voedsel.

C. Prospectie en ontginning

Als rond 1890 zijn persoonlijke middelen uitgeput raken, zoekt Leopold II middelen om Congo te doen terugbetalen wat hij in de kolonie geïnvesteerd heeft – en meer dan dat. Het is bekend tot welke misbruiken zijn politiek inzake belastingen in natura heeft geleid, zeker wanneer de inningen werden uitbesteed aan privé-ondernemingen. Minder gekend is dat hij op dat ogenblik hoopte dat naast de ivoor- en rubberhandel, ook de uitbating van goud- en diamantmijnen hem directe inkomsten zou opleveren om zijn persoonlijke financiële situatie weer op peil te brengen. De ontdekking van koperertslagen in 1891 in Katanga was dan ook een gedeeltelijke ontgoocheling: de koning had gehoopt op goudaders! In 1903 werd toch nog goud gevonden in Katanga, maar in beperkte hoeveelheid. Grotere hoeveelheden werden er in hetzelfde jaar gevonden in de mijnen van Kilo-Moto in *Oppeer-Ituri* ten westen van het Albertmeer. Diamant werd in 1907 ontdekt in de concessies van de *Forminière* in Kasai en in 1916 in het Lulua-bekken.

Maar de echte rijkdom van de Congolese mijnen zou het Katangese koper blijken. Voor de uitbating ervan sloot de *Société Générale de Belgique* een overeenkomst met de *Tanganyika Concessions Ltd* (maatschappij naar Engels recht die de inventaris van de ertslagen had opgesteld) en het *Comité Spécial du Katanga*, een economische firma die door de *Compagnie du Katanga* en Congo-Vrijstaat was opgericht. Het zou echter nog twintig jaar duren voordat de maatschappij die hieruit resulteerde, de *Union Minière du Haut-Katanga*, financiële stabiliteit zou kennen.

- 33. Bijschrift.** *Le mie esplorazioni africaine. Congo – Katanga – Eritrea. 1911-1917.* In zijn dagboek vertelt de geoloog Francesco Rodriguez over zijn ontdekkingsreis in het bekken van de Kasai tussen 1911 en 1913, in opdracht van de maatschappij BCK (*Compagnie du Chemin de Fer du Bas-Congo au Katanga*). De memoires worden aangevuld met een verslag over Rodriguez' expeditie in Eritrea in 1917.

Context. In 1906 dringt Leopold II aan op de stichting van drie maatschappijen die de speerpunten zullen vormen van de industrialisatie van Congo: *Union Minière du Haut-Katanga*, de *Forminière* en de *Compagnie de Fer du Bas-Congo* in Katanga (BCK). Behalve de concessies van de spoorlijnen Neder-Congo – Katanga en Neder-Congo – Angola, kreeg deze laatste de rechten om prospecties uit te voeren in uitgestrekte gebieden (meer dan 19.000.000 hectare) die door de beide spoorlijnen werden doorkruist. Nog voor de aanleg van de verbinding aan te vatten, voerde de BCK verschillende prospectieopdrachten dwars door de Kasai uit om geschikte ertslagen voor directe uitbating op te sporen. De door de geoloog Carlo Rodriguez uitgevoerde prospectie in 1912-1913 was de tweede in haar soort. Van deze prospectiereis heeft hij een boeiend relaas geschreven.

Zoom. Uittreksel: *'De inheemse volkeren zijn vijandig, maar minder dan de Europeanen beweren. Je mag geen vijandigheid uitlokken, anders betaalt de blanke het gelag van de blinde inheemse woede. Levensmiddelen ontbreken of worden in het beste geval in onvoldoende mate geleverd. Het gebeurt dat een hongerige drager naar een veld stapt van een aangrenzend dorp en een maïskolf of aardappel meebrengt. Dit onbelangrijke feit neemt dan in de vruchtbare verbeelding van de inheemsen enorme proporties aan met als gevolg dat de gewapende bevolking zich in grote schare tegen de blanke opstelt. Het zijn in het bijzonder de vrouwen van de inlandse dragers die zich bevoorraden in de dorpen waar wij doortrekken, en die zich haasten om als eersten aan de kop van de karavaan aan te*

komen. In hun twisten met de inlanders vinden ze steun en bescherming bij onze soldaten. Het besef van een verschillend ras te zijn, vervolledigt het beeld en een bloederige ruzie is het gevolg. De onvrijwillige aanleiding van dit alles is de blanke, die het vredige dorpsleven verstoort. Bijgevolg is er maar een oplossing: de vrouwen van de soldaten terug te sturen. Vandaag mogen ze terugkeren naar hun land door de stroom afwaarts te volgen. Morgen zal het te laat zijn, want dan wagen we ons tussen inheemse volkeren die als zeer vijandig worden bestempeld. De soldaten rebelleren tegen mijn onverzettelijke beslissing. De chef d'escorte vindt ze hard en gevaarlijk. Ik dring aan: 'Anders ga ik verder zonder escorte. In een lange rij achter elkaar aan lopend, vatten de vrouwen de terugweg aan.'

34. Bijschrift. Portret van de geoloog Francesco Rodriguez, 1912

Zoom. Francesco Rodriguez was mijnningenieur en geoloog. Afkomstig uit Turijn had hij al studies afgerond in Afrikaanse geologie tijdens een missie in Abessinië. Hij was niet de enige uit de regio van Piemonte die destijds in Congo actief was. Heel wat van zijn landgenoten werkten er voor eigen rekening of als vertegenwoordiger van een Belgische maatschappij. Al zijn de resultaten van zijn prospectie door 4000 km wildernis onbeduidend, toch werpen zijn dagboeken een nieuw licht op de kolonisatie van Congo in de periode onmiddellijk na de overdracht aan België. Het was vooral het onderlinge etnische geweld tussen de Congolese stammen en het geweld tussen kolonisator en gekoloniseerden dat Rodriguez opviel. Zelf ontsnapte hij ternauwernood aan de dood.

35. Bijschrift. Album met foto's genomen door de geoloog Francesco Rodriguez tijdens zijn expeditie.

36. Bijschrift. Plan met de prospecties uitgevoerd in de goudmijn van Ruwe door de *Tanganyika Concessions Ltd.*, januari 1906

Context. In september 1899 ontdekte een Engelse geologische missie, in opdracht van de Schot Robert Williams, oud-luitenant van Cecil Rhodes, interessante koperertslagen aan de noordelijke grens van Rhodesië. Williams vroeg daarop aan de Vrijstaat toelating om zijn onderzoek uit te breiden tot Katanga. Congo-Vrijstaat zag hierin een gelegenheid om de systematische prospectie van de ertslagen op een goedkope manier te laten uitvoeren. De *Compagnie du Katanga* en Congo-Vrijstaat besloten om hun samenwerking te vereenvoudigen door het geheel van het Katangese schaakbord in onverdeeldheid samen te brengen. Een derde van de opbrengsten zou aan de *Compagnie du Katanga* toekomen, de overige tweederden aan de Staat. De prospecties uitgevoerd door de Tanganyika Concessions Ltd, maatschappij onder leiding van Williams, mondten al snel uit in de ontdekking van belangrijke koperertslagen en in de uitbating van een goudmijn in Ruwe.

Zoom. De op dat ogenblik uitgebate zones zijn in het rood gekleurd. Let op de aanvoer van water voor het goudwassen. Rechts het voor de arbeiders ingerichte kamp.

37-39. Bijschrift. Foto waarop het debuut van de *Union Minière du Haut-Katanga* wordt getoond: gieterij van Kolwezi, november 1908; toegangstunnel tot de mijn *l'Étoile*, juni 1909; aankomst van een karavaan bij de opslagplaatsen van de mijn *l'Étoile*, juni 1909

Context. De oprichting van de UMHK ging met obstakels gepaard. De koperertslagen die ze verondersteld werd uit te baten lagen op 2000 km van de kust en op 10 000 km van potentiële markten. Het duurde tot 1910 eer Katanga aangesloten werd op het Rhodesische spoorwegnet, terwijl de verbinding tussen het Katangese spoor en de bevaarbare gedeeltes van de Lualaba en de Congostroom pas tijdens de Eerste Wereldoorlog klaar zou zijn. Katanga was overigens een desolaat gebied waar de slaapziekte op grote schaal voorkwam. De bevolking die dun gezaaid was, had een afkeer van elke industriële arbeid. De onderneming was genoodzaakt om een deel van de arbeiders in Rhodesië te rekruteren. Maar de verplaatsing van inheemse bevolkingsgroepen leidde tot grote problemen. Bovendien bleek dat de Katangese mineralen, hoe rijkelijk die ook voor handen waren, zich niet eenvoudig lieten verwerken met de toenmalige technieken. De productie vereiste reusachtige hoeveelheden energie. Pas in 1919 zou de UMHK haar eerste dividend uitkeren.

40. Bijschrift. Stuwdam van Mwadingusha zoals gezien door de kunstenaar, rond 1927

Context. Een experimentele fabriek uit 1921 toont de efficiëntie van het elektrolytische procédé waarmee de mineralen werden behandeld. Een toepassing van dit procédé op grote schaal was echter enkel mogelijk indien goedkope elektriciteit voorhanden was. Tussen 1926 en 1930 bouwde *Union Minière* daarom, in samenwerking met de groep *Traction et Électricité* (filiaal van de *Société Générale*) de eerste waterkrachtcentrale in Congo op de watervallen van Mwadingusha (de Cornet watervallen) op de Lufira rivier. De centrale krijgt de naam Francqui, als eerbetoon aan de afgevaardigd beheerder van de *Union Minière* en tevens pionier van de bezetting van Katanga in 1891.

D. Plantages en landbouw

Congo is vooral bekend voor zijn mijnen en veel minder voor de teelt van nijverheidsgewassen, waarin kapitaalvennootschappen die koffie, palmolie, rubber, cacao, thee, tabak, suikerriet en exotisch hout produceerden, actief waren. Wat betreft olie en rubber werd langzaam overgestapt van een uitbating van natuurlijke aanplantingen naar kunstmatige. De kolonisator deed de koffie- en de katoenplant alsook het suikerriet gewennen aan het Congolese klimaat. Hoewel minder rendabel dan de minerale producten, hebben ook de landbouwproducten in de loop der jaren een cruciale rol gespeeld voor de handelsbalans van het land. Net voor de onafhankelijkheid waren ze goed voor een derde van de uitvoer. Vier grote categorieën van landbouwproducten vertegenwoordigden toen vier vijfden van de uitvoer: katoen (38% van de uitgevoerde landbouwproducten!), palmolie en palmnoten, koffie en rubber. Hierbij moet worden opgemerkt dat – met uitzondering van rubber – al deze producten gedeeltelijk verbouwd werden op grote plantages van naamloze vennootschappen, en gedeeltelijk door honderdduizenden Congolese landbouwers die kleine lapjes grond bewerkten. De katoenteelt voorzag op die manier in het levensonderhoud van 800.000 families. Hoewel het katoen werd verwerkt in fabrieken die eigendom waren van Europese maatschappijen, bleef de grondstof eigendom van de planter tot op het ogenblik van verkoop.

41. Bijschrift. Figuratieve prent die de karakteristieken toont van de *Funtumia Africana*, uittreksel uit *Instructions pour les plantations*, verspreid door de SAB (*Société Anonyme Belge pour le Commerce du Haut-Congo*), 1903

Context. Vóór 1920 is de Congolese economie grotendeels gebaseerd op het oogsten van natuurlijke rijkdommen als rubber en ivoor: deze zorgden voor de belangrijkste

inkomsten van de koloniale maatschappijen en de Staat (na 1908, van de Kolonie). Tamelijk snel promootte men de ruimere spreiding van de boomsoorten die het meeste rubber voortbrachten.

Zoom. De *Funtumia Africana* is een wijd verspreide rubberboom in Congo Vrijstaat. 'Gezien de *Funtumia elastica* te vinden is naast soortgenoten die slechts een waardeloze rubber produceren, is het van het allergrootste belang om de morfologische karakteristieken te kennen die toelaten om ze te onderscheiden van de slechte soorten, die het niet verdienen om te worden uitgebaat en die uitgesloten moeten worden van de aan te bevelen soorten'.

- 42-43. Bijschrift.** Diploma van de grote prijs toegekend aan de *Société Biaro (Exploitations Agricole et Industrielle de la Biaro)* ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling voor Koloniën, Zeevaart en Vlaamsche Kunst in Antwerpen, 1930. Stalen van koffiezakken van 1 kg bestemd voor de verpakking van producten van de *Compagnie du Lomami et du Lualaba*, rond 1938-1948

Context. In de periode 1923-1928 kende Congo – in het kader van de economische boom – een landbouwrevolutie. In een tijdspanne van enkele jaren werden reusachtige kapitalen geïnvesteerd. In 1924 werden de eerste palmplantages aangelegd. De cacaoteelt ontwikkelde zich in Mayumbe, de koffieteelt in Kivu en Ituri. Suikerriet werd geacclimatiseerd in Neder-Congo door een filiaal van de CCCI, de *Compagnie Sucrière Congolaise*.

De uitbating van de rubberbosbouw, die tot op dat ogenblik de hoofdmoot uitmaakte van de landbouwmaatschappijen, werd geleidelijk opgegeven. Voortaan ging men zich op de industriële productie toespitsen in duidelijk afgebakende zones. Van 1919 tot 1929 steeg het aantal landbouwmaatschappijen actief in Congo van 38 tot 96 en de geïnvesteerde kapitalen in de sector vertienvoudigden. In 1929 waren de belangrijkste exportproducten van de landbouw oliepalm (34,2% van de totale exportwaarde), palmpitolie (26,7%), katoen (22,8%) en kopal (10%).

Zoom. Biaro (*Exploitations Agricole et Industrielle de la Biaro*) werd in 1924 opgericht voor de uitbating van de koffieplantages in de regio tussen Stanleystad en Ponthierstad. Zes jaar later had de onderneming een dergelijke vlucht genomen dat ze zelfs een prijs in de wacht sleepte op de Wereldtentoonstelling te Antwerpen. Het uitgereikte diploma werd ontworpen door de schilder, tekenaar, aquarellist, illustrator en lithograaf Anto-Carte (1886-1954). De koffiezakjes zijn van het type dat in de periode 1938-1948 gebruikt werd door een andere onderneming van de groep, de *Compagnie du Lomami et du Lualaba*, die in 1947 2 400 hectare palmpalantages en 1 500 hectare koffieplantages uitbaatte.

- 44-45. Bijschrift.** *Compagnie du Lomami et du Lualaba*. Voorbereiding van een palmboom voor het planten, 1950. Rubberstaal

Context. Na de Tweede Wereldoorlog bleven de door de *Société Générale* gepatroneerde plantages zich verder ontwikkelen. In samenwerking met het in 1933 opgerichte INEAC werden de kweekmethodes voortdurend verbeterd. Niets werd aan het toeval overgelaten: gronden werden zorgvuldig door pedologen uitgekozen en geploegd en verbeterd volgens strenge richtlijnen, zaigoed werd nauwgezet geselecteerd, plantgoed werd machinaal op gelijke afstand geplant. Belangrijke vooruitgang werd geboekt op het vlak van de mechanisatie van werktuigen.

Zoom. De *Compagnie du Lomami et du Lualaba* baatte op dat ogenblik in het Congolese bekken centra uit in Yaluwe, Likundu, Lieki, Ekoli, Djabir, Bembelota, Yamgambi ... Haar ontwikkeling is grotendeels te danken aan de autodidact Louis Ahrens.

E. Aanwerving en werk

De verhoudingen tussen werkgever en werknemer hebben in Congo in de loop der tijd een grondige evolutie ondergaan en varieerden bovendien aanzienlijk van regio tot regio. Veel ondernemingen – maar niet allemaal – zagen zich genoodzaakt hun toevlucht te nemen tot gedwongen aanwerving van arbeiders, soms op grote afstand van de zetel van de onderneming. De aanwervingen gebeurden voor een bepaalde duur. Later werd overgestapt naar het oprichten van industriële centra met eromheen een stabiel aanbod van arbeiders die van generatie op generatie verbonden bleven aan dezelfde onderneming. Paternalisme lag dan voor de hand, met ook hier weliswaar uitzonderingen. Sociale werken kenden een grote bloei. De grote bedrijven zorgden voor wegeninfrastructuur, bouwden elektrische centrales, arbeiderswijken, hospitalen en dispensaria en organiseerden lager en beroepsonderwijs. Maar de industriële ontwikkeling kreeg desondanks heel wat kritiek te verduren. De overbelasting van de arbeiders werd geheld, evenals groei van de centra die buiten het gewoonterechtelijk systeem vielen (was een destabiliserende factor op sociaal vlak). Kritiek was er ook op de lage lonen, op de gedeeltelijke uitbetaling van de arbeiders in natura en op het gebrek aan vrijheid. Bij de opkomst van het syndicalisme in de jaren 50 stonden deze thema's nog op de agenda, hoewel de sociale relaties verder bleven evolueren – evenwel te traag naar de wens van sommigen. Langzaam maar zeker werd het pad van het paternalisme verlaten.

- 46. Bijschrift.** Stalen van bedrukt katoen en van in België, Engeland en Japan geproduceerde 'wax', 1948

Context. Voor de oorlog was Japan de derde invoerder in Congo (19,4% van de waarde van de Congolese import in 1936). Het waren vooral textielproducten die hiervan het leeuwendeel uitmaakten. In 1947, na een onderbreking van enkele jaren, kenden de Japanse producten opnieuw een doorbraak op de Afrikaanse markt. Pas dan begon de Belgische textielindustrie stoffen te ontwikkelen die speciaal waren afgestemd op de Congolese markt, om de Engelse en Japanse concurrentie aan te kunnen.

Zoom. De levendige kleuren en de kwaliteit van de 'Wax' zorgden voor een groot succes in Congo, net als in het overgrote deel van Afrika. De katoenen stof werd aan weerszijden bedrukt via een procédé op basis van was. De inspiratie kwam van de Indonesische batik en de stof kwam al meer dan 100 jaar geleden voor in Afrika.

- 47. Bijschrift.** *Bécéka-Manganèse*: ingekleurd plan van de inheemse wijk in Kisenge, twee gekleurde bladzijden (schuin perspectief), 1951

Context. In mei 1948 werd een bilateraal akkoord gesloten tussen België en de Verenigde Staten in het kader van het Marshall Plan. In ruil voor financiële hulp verleende de Belgische regering een voorkooprecht op Belgische en Congolese strategische grondstoffen waaraan het de VS ontbrak, zoals kobalt en mangaan. In deze context werd de *Bécéka-Manganèse* in 1950 opgericht in Kisenge, op zowat 750 km noordwestelijk van Lubumbashi (district Lualaba) op 100 km van de Angolese grens.

Zoom. Deze kleine plattegrond van de wijk Kisenge stamt uit een latere periode. De intentie om, op het einde van de koloniale periode, over te stappen van een rechtlijnige stadsinrichting op meer gevarieerde structuren, komt hier duidelijk tot uiting.

- 48-49. Bijschrift.** Opeenvolgende ontwerpen voor de verjaardagspenning van *U.M.H.K.* ontworpen door de beeldhouwer André Brunet, 1956. Gegraveerde gedenkpenning ter gelegenheid van de 50ste verjaardag van de *U.M.H.K. (Union Minière du Haut-Katanga)* door André Brunet.

Context. *Union Minière* viert in 1956 uitbundig haar vijftigste verjaardag. De financiële situatie is uitstekend en de productie draait op volle toeren. Sinds 1948 is de productiecapaciteit opgelopen van 160 naar 250 000 ton op jaarbasis. De Kolonie haalde heel wat voordeel uit deze welvaart: *Union Minière* zorgde op haar eentje voor een vierde van de Congolese budgettaire inkomsten! In geval van laagconjunctuur was het grote belang van de maatschappij voor de Kolonie echter een zwak punt. Bovendien verschaft de onderneming werk aan meer dan 20 000 arbeiders en bedienden, van wie 40% meer dan 12 jaar anciënniteit had. *Union Minière* leverde eveneens inspanningen voor sociale promotie van haar werknemers. Vooruitgang op het vlak van professionele kwalificaties vorderde echter langzaam.

Zoom. Het hier getoonde ontwerp voor een penning werd anoniem bekritiseerd. Een directielid van de *Union Minière* vond dat de Congolese instructeur diende vervangen te worden door een blanke. Op de penning is inderdaad een blanke te zien.

- 50. Bijschrift.** Manifest gepubliceerd door de krant '*Conscience Africaine*', oktober 1956

Context. De Belgische professor Van Bilsen publiceerde eind 1955 een plan voor de Congolese ontvoogding, gespreid over een periode van 30 jaar. Het plan werd in België resoluut van de hand gewezen. In juli 1956 publiceerde een groep Congolese intellectuelen, verbonden aan de *Université Lovanium*, een manifest in het tijdschrift '*Conscience Africaine*'. Daarin werd de politieke ontwikkeling van Congo naar zelfbestuur, streefdoel van de zwarte bevolking, ter sprake gebracht. Bijna gelijktijdig verscheen een gelijkaardige publicatie bij de *Association des Bakongo* (Abako), onder het voorzitterschap van een oud-seminarist, Joseph Kasa-Vubu. Deze ontwikkeling dient ook in een ruimere internationale context te worden geplaatst. Frankrijk en Groot-Brittannië hadden nog maar net de vernedering in de Suez-crisis door Nasser ondergaan. Marokko en Tunesië hadden recent hun onafhankelijkheid verworven.

Zoom. Gekozen uittreksels: '*Huidskleur verleent geen enkel voorrecht, zonder de erkenning van dit principe is eenheid onmogelijk. Wij willen beschaafde Congolezen zijn en geen Europeanen met een zwarte huid*'; '*Belgen moeten nu begrijpen dat hun overheersing van Congo niet eeuwigdurend is. Wij protesteren ten eerste tegen de zienswijze die geen duidelijk verschil maakt tussen de aanwezigheid van Belgen in Congo en de Belgische dominantie over Congo*'.

- 51-52. Bijschrift.** Bedrijfskrant '*Mwana Shaba*' maart 1959. Informatiebericht voor het personeel en de vrienden van *Cico*, juli 1970

Context. In de jaren 50 begon de bedrijfspers zich in Congo te ontwikkelen. Verschillende van deze kranten werden opgericht om de vakbondspropaganda tegen te gaan.

- 53. Bijschrift.** Gestencild bulletin *'Syndicats'* van april 1959, gepubliceerd door de FGTB – Congo-Ruanda-Urundi, 1959

Context. Op 4 januari 1959 braken zware rellen los in Leopoldstad met als balans 49 doden en 290 gewonden (officiële cijfers). Onder druk van deze gebeurtenissen verklaarde de regering op 13 januari dat *'België de intentie heeft om in Congo een democratie te installeren die bij machte zal zijn om de prerogatieven van soevereiniteit uit te oefenen en te beslissen over de onafhankelijkheid'*. Een datum voor deze onafhankelijkheid werd niet vastgelegd, maar de regering stelde wel al enkele concrete stappen voor: verkiezingen op lokaal en provinciaal vlak en geleidelijke invoering van een regime met publieke vrijheden. De minister voor Belgisch Congo hield op 12 maart een krachtige toespraak: *'België zal geen afstand doen van de politieke macht zonder de formele verzekering dat de in Congo geïnvesteerde kapitalen de bescherming zullen genieten die in alle landen van de vrije wereld geldt'*. Velen zagen in deze toespraak een stap achteruit en de vakbonden verhoogden de druk voor een onmiddellijke onafhankelijkheid.

Zoom. Gekozen uittreksel: *'Ja, men blijft Congo en zijn bevolking behandelen als wingewest met slechts één werkelijke meester, de holding Société Générale. Deze controleert in zijn eentje 60% van de ondernemingen waaronder de belangrijkste voor 's lands economie'*.

- 54. Bijschrift.** Fotokopie van de toespraak gehouden door Lumumba op de Onafhankelijkheidsdag van Congo, 30 juni 1960.

Context. Op 30 juni 1960, in aanwezigheid van koning Boudewijn, werd in Leopoldstad de onafhankelijkheid van Congo uitgeroepen. Deze feestelijke dag werd gemarkeerd door de toespraak van Lumumba, die hevig uithaalde naar het kolonialisme. Hij verklaarde bovendien dat Congo niet alleen kon rekenen op de eigen krachten *'maar ook op de hulp van talloze vreemde landen waarvan wij de samenwerking aanvaarden zolang deze loyaal is en niet de bedoeling heeft om ons een politiek op te dringen'*. De toespraak werd door de Belgische financiële groepen als een slecht voorteken beschouwd.

Zoom. De kopie is van slechte kwaliteit maar toont correcties die Lumumba op het laatste ogenblik nog zelf aanbracht. Enkele passages in de eerste persoon enkelvoud (*'ik, die geleden heb in hart en lichaam onder de koloniale verdrukking'*) werden omgezet naar de meer neutrale eerste persoon meervoud, (*'wij, die geleden hebben...'*). Een andere passage die mogelijk kwetsend kon zijn voor de Openbare Weermacht onderging een grondige aanpassing: *'Wie kan de ophangingen en het fusilleren vergeten, waar zoveel van onze broeders het leven lieten, of de gevangenen waarin zij die aan de kogels van de soldaten ontsnapt waren, brutaal werden gegooid en waarvan de kolonialisten het werktuig van hun gezag hadden gemaakt'* werd gewijzigd in: *'Wie zou de vuurpelotons vergeten waarin zoveel van onze broeders het leven lieten, of de gevangenen waarin ze brutaal werden gegooid omdat ze zich niet langer wilden onderwerpen aan een onrechtvaardig systeem van agressie en uitbuiting'*. Op het einde van de toespraak werd volgende passage geschrapt: *'Ik vraag aan iedereen om niet van de ene dag op de andere onverantwoorde loonsverhogingen te eisen alvorens ikzelf de tijd*

heb gehad een globaal plan op te stellen waarmee ik de welvaart van de natie kan verzekeren'. Er waren ook belangrijke wijzigingen met name door de toevoeging van volgende zin: 'De onafhankelijkheid van Congo betekent een belangrijke stap in de richting van de bevrijding van het gehele Afrikaanse continent'.

55. Bijschrift. Arbeidsbureau in Leopoldstad met een groep werklozen, z. d. (rond 1930)

Context. De crisis van de jaren 30 werd al vanaf 1927 voelbaar door de terugval van de wereldwijde export. Vanaf 1929 storten de koersen in van koloniale landbouwproducten als rubber, cacao, koffie, kopal, katoen, oliepalm, palmpitolie,

De Kolonie nam maatregelen om de impact van de crisis op de ondernemingen te verlichten. Uitvoerrechten op plantaardige producten werden afgeschaft. Transportkosten binnen de kolonie werden met 25 tot 75% verlaagd. Desondanks verergerde de crisis in 1931, nadat Engeland was afgestapt van de gouden standaard. De koersen van de belangrijkste koloniale producten daalden vanaf 1929 met meer dan 50%. De verwachtingen werden naar beneden bijgesteld, terwijl grote inspanningen werden geleverd om de productiviteit te verhogen.

Vanaf 1934 begonnen de Congolese economie en de koersen van de landbouwproducten zich te herstellen. In België moedigde de regering het verbruik van Congolese goederen aan ten nadele van buitenlandse. Het moederland nam al voor bepaalde artikelen – zoals goud, zilver, diamanten, tindioxide, kopal, koffie en katoen – de volledige Congolese export voor zijn rekening. Het verbruikte 75% van de kopertonnage van *Union Minière*, 70% van de oliepalm et 15% van de palmolie geproduceerd door de koloniale maatschappijen. Daar stond tegenover dat België voor 40% tussenkwam in de import van koopwaar in Congo.

Het herstel werd bevestigd in de loop van de volgende jaren. Talrijk zijn de koloniale ondernemingen die hun productie diversifieerden. Naast palmolie, katoen en koffie vonden ook suikerriet, textielvezels, aardnoten en Congolees hout hun weg naar de Belgische markt.

Bronnen

AR, Archief Finoutremer, eerste neerlegging: nrs 12, 17, 18, 22, 28-29, 41, 43, 45, 50, 51, 53, 54

AR, Archief Finoutremer, tweede neerlegging: nrs 1, 2, 7-11, 15, 20, 26/2, 27, 30, 42, 47

AR, Archief Union Minière du Haut-Katanga: nrs 3, 32, 36, 40, 48

AR, Archief Sibeka: nrs 33-35

AR, Archief Société Générale de Belgique, eerste neerlegging: nrs 5, 46

AR, Archief Société Générale de Belgique, derde neerlegging: nrs 14, 44, 52

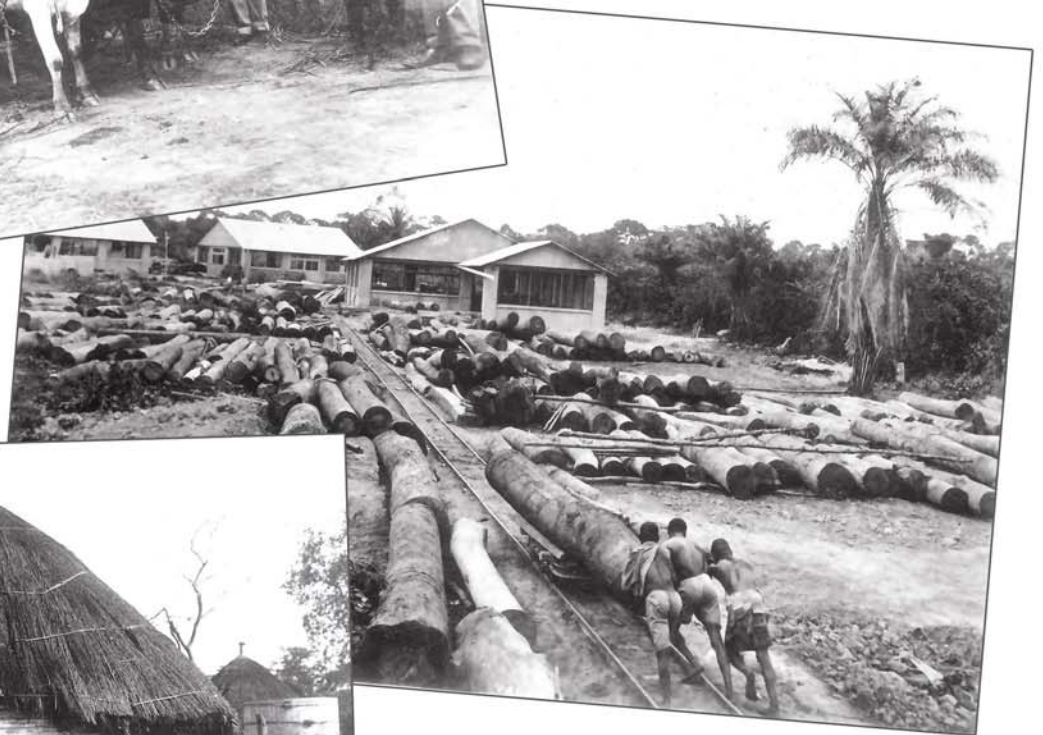
Archief Fortis: nrs 16, 19, 51

Verzameling Suez: nrs 4

Bijzondere verzamelingen: nrs 6, 13, 21, 23-26, 31, 37-39, 49

KILO-MOTO, 1912

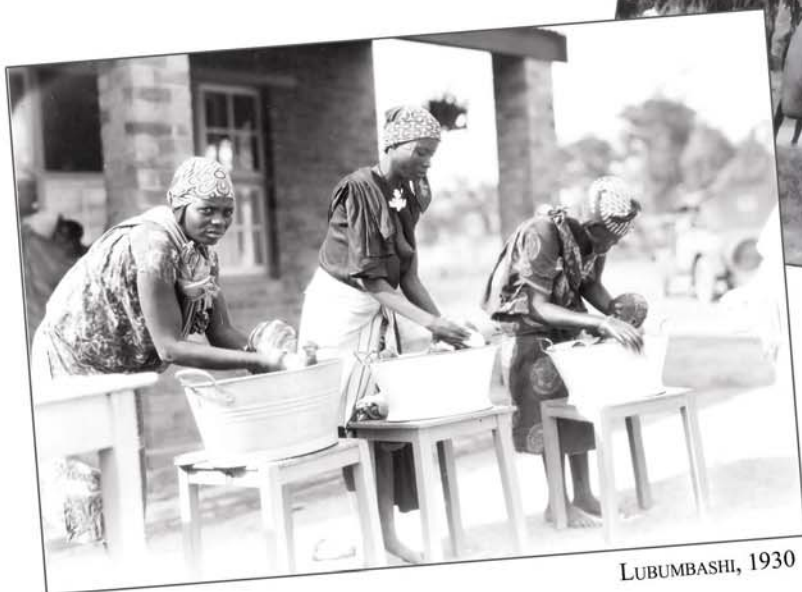
WANGATA, 1933

KATANGA, 1917

LIKETE, 1939

LUBUMBASHI, 1930